

[“Osmanlı Müellifleri’nde Şair ve Şiir Değerlendirmeleri”, *İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri*,
25 (Bahar 2008), s. 69–83.]

“Her vadide inşâd-ı şî’re muktedâr idi”

Osmanlı Müellifleri’nde Şair ve Şiir Değerlendirmeleri

İsmail GÜLEÇ*

Özet

Bursalı Mehmet Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* isimli eseri araştırmacılar için mutlaka görülmesi gereken kaynaklardandır. Bu biyografik eserinde Bursalı, müellifleri Osmanlı Devleti’nde her hangi bir konuda eser vermiş yazarları mesleklerine göre tasnif ederek yazarı ve eserleri hakkında bilgi vermektedir. Üç ciltlik eserin ikinci cildinde Osmanlı şairlerinden bahsettiği bölümde şairlerin hayatı hakkında bilgi vermenin yanı sıra şairlikleri ve şiirleri hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu yazıda Bursalı Mehmet Tahir’in bu değerlendirmelerinin nesnel/eleştirel olup olmadığı tartışılmış ve Bursalı’nın şair ve şiir anlayışının ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, şairlik, Bursalı Mehmet Tahir, Klasik Türk Edebiyatı, *Osmanlı Müellifleri*

“He can recite a poem every form”

The Evaluation of Poet and Poem in *Osmanlı Müellifleri*

Abstract

The work *Osmanlı Müellifleri* written by Bursalı Mehmet Tahir is significant for all researchers. Bursalı’s biographical work categorises all authors who wrote about any subject within the Ottoman State according to their profession and provides information regarding their works. The second volume of the 3-volume output not only gives information regarding the authors’ lives but also mentions their poetic qualities and the poems they wrote. The study discusses if Bursalı Mehmet Tahir’s examinations are of an objective/critical nature and attempts to reveal Bursalı’s understanding of poets and poetry.

Keywords: Criticism, being a poet, Bursalı Mehmet Tahir, Classic Turkish Literature, *Osmanlı Müellifleri* (*The Writers of Ottoman*, by Bursalı Mehmet Tahir)

Bursalı Mehmet Tahir’i (ö. 1925)¹ ve onun *Osmanlı Müellifleri* isimli hacimli eserini bilmeyen araştırmacı yok gibidir. Yirmi beş yıl boyunca sürdürülen bir çalışmanın neticesinde meydana gelen bu eser; Osmanlı Devleti’nin doğuşundan XX. yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar, meslek guruplarına göre tasnif edilmiş, 288 mutasavvıf, 465 alim, 510 şair ve edip, 237 tarihçi, 84 tıp, 107 riyazî ilimler olmak üzere 1691 kişi hakkında bilgi veren bio-bibliyografik bir eserdir. Bunların dışında aynı aileden veya aynı şehir ve memlekette yetişmiş olmak gibi münasebetlerle bu maddelere 480’i aşkın müellif hakkında da madde başı yapılmadan bilgi verilmiştir. İsimleri kaydedilen eserlerin sayısı ise 9000’i aşmaktadır.

Bu eser eski tezkireciliğin devamı gibi görülmüş ve değerlendirilmiştir. Şuara tezkirelerinde eserler hakkındaki değerlendirmeler ise o eserin devri ve anlayışına göre teşekkül eden normlardan hareket eder.² Bu anlayış çerçevesinde özellikle Harun Tolasa’nın (ö. 1983) eserleri başta olmak üzere kimi eski edebiyatçılar tarafından tezkirelerdeki şair ve şiir değerlendirmelerini konu alan

* Yard. Doç. Dr. SA. Ü. Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, “Bursalı Mehmet Tahir”, *TDVİA* 6, İstanbul: TDV, 1992, s.452-461. Eser için bk. a. e. s. 160.

² Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri Üzerine*, (Ankara: Akçağ, 1986), s. 113.

kitap ve makaleler yayınlanmıştı.³ Dolayısıyla bir nevi tezkire olan *Osmanlı Müellifleri*'nde yer alan bu tip değerlendirmeleri de birer ölçü kabul edebiliriz.⁴

Osmanlı Müellifleri'nin 'Şuarâ' bahsinde yer alan şairler, genellikle mahlaslarına göre sıralanmıştır. Başlıklarda sırasıyla; mahlâs, lâkap, isim, meslek ve memleketlerine nispeten aldıkları isimler gelmektedir. Bununla birlikte nadir de olsa, şairin çok bilinen isminin yazıldığı ve mahlasının daha sonra parantez içinde verildiği görülür. Özellikle şair padişah ve şehzadelerde uygulama böyledir. Maddede; doğum yeri, doğum yılı, ailesi, yetişmesi hakkında bilgi, varsa hangi hocadan yetiştiği, mesleği ve çalışma hayatı, varsa tarikatı ve nerede, ne zaman ve nasıl öldüğünü açıklayan bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden sonra eserler sıralanmakta, önemli görülenler hakkında kısaca bilgi verilmekte ve şairin bilinen veya onu iyi yansıttığına inanılan eserlerinden örnekler verilmektedir.

Bursalı Mehmet Tahir'in her şair için standart bir bilgi verdiğini söyleyemeyiz. Bununla birlikte o, şair hakkında bulabildiği tüm bilgileri değerlendirmiş ve üç satırdan beş sayfaya uzayan bir genişlikte biyografik bilgi vermiştir. Özellikle çağdaşı olan edip ve şairler hakkında verdiği bilgiler, daha çok mezkur şairin eserleri ve etkisi üzerinedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde şairlerin doğum yerleri, aileleri ve eserleri hakkında verilen bilgileri, teferruata ve değerlendirmenin genişliğine göre; kısa, orta ve geniş olarak üçe ayırabiliriz.

Verilen bilgilerde bizi ilgilendiren kısım genellikle başlangıç cümlesi ile eserlerinden örnek vermeden önce yaptığı değerlendirmelerdir. Nadir olarak şiir hakkındaki düşüncelerini açıkladığı bölümler bizim müellifin şiir anlayışı hakkında daha net bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Bursalı Mehmet Tahir'in şairler ve şiiirler hakkındaki değerlendirmelerinin kabaca üç ana başlık altında toplandığını görürüz. Bunlar; şairin şahsiyeti, şairlik derecesi ve şiiri hakkındaki değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmeler, müellifin şiire bakış açısını yansıtmalarının yanında edebiyat ve şiir anlayışını da içermektedir.

Bursalı Mehmet Tahir, eserinde şairlerin şiiirlerinden genel olarak bahseden değerlendirmelerde bulunmuş, vezin, kafiye ve edebi sanatları kullanmaları ve fesahati ihlâl eden kuralların incelenmesi bakımından herhangi bir örneklili değerlendirilmede bulunmamıştır. Her ne kadar kimi tenkide dair tabirler kullanmış olsa da onun değerlendirmeleri daha çok genel olup önemli gördüğü hususlara dikkat çekmek şeklinde olmaktadır. Bu açılardan bakıldığında onda sistemli ve kuramlı bir tenkitten bahsetmek güçtür. Beğendiği şiiirler için 'rengindir' (II/78, 155), 'âbdâr' ve 'mânidâr' (II/182, 404), 'metîn' (II/199), 'rikkat-amîz' (II/80), 'âheng-i hazîn' (II/67), 'metîn ve selîs' (II/350) kullandığı kelimelerdir. Şiiirlerden genel olarak bahsetmesinin yanında bazen de öznel sayılabilecek değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Bu değerlendirmeleri, müellifin şahsi düşünceleri olduğu kadar devrin en azından kendisi gibi düşünenlerin genel kanaati şeklinde kabul edebiliriz.⁵

Mehmet Tahir, şairleri alenen eleştirmeyi pek sevmemektedir. Şayet eleştirecekse bunu iki şekilde yapmaktadır. Birincisi, "Eş'ârında selâset ve letâfet yoktur." (II/288), "O dil-nişîn sözleri arasında

³ Harun Tolasa, *Sehi, Latîfî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üniversitesi, 1983, "Divan şairlerinin kendi şiiirleri üzerine düşünce ve değerlendirmeleri" *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* I, s. 15-40. Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Akçağ, 1998. Pervin Çapan, *XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Elazığ 1993. (Son iki eser, tasnif bakımından Harun Tolasa'nın eserini izlemektedir.)

⁴ *Osmanlı Müellifleri*'ni klasik biyografi geleneğine dahil etmem tartışma konusu olabilir. Sehi Bey'le başlayan tezkire geleneğimizden *Osmanlı Müellifleri*'ne gelinceye değin neler değişti, sorusu cevaplanmayı beklemekle beraber bizde oluşan kanaat bu eserin modern biyografiden çok tezkire biyografisine yakın olduğudur. Bunun gerekçeleri bir başka yazı konusu olduğundan burada üzerinde durulmayacaktır.

⁵ O devirlerde yapılan Ekrem-Naci eksenli tartışmalardan sonra iyice belirginleşen eski ve yeni taraftarları arasında Tahir Efendi'yi Naci çizgisine daha yakın bulduğumuzu belirtmeliyiz. Hatta *Osmanlı Müellifleri*'nin hem yapı, hem içerik hem de üslup bakımından geç kalmış bir eser olduğunu bile söyleyebiliriz.

bazı zihâfâtı da vardır.” (II/119), “*Lisân-ı Fârisiyenin gavâmızına dair bazı noktalarda hataları bulunur*” (II/226) gibi olumsuz sayılabilecek sözler söyleyerek eleştirmesidir. İkincisi ve daha çok tercih ettiği yöntem, şiiirler hakkında bir şey söylemeyip genel sözlerle geçiştirmesidir. Bursalı’nın şairlerin şahsiyetlerini şiiirlerinden fazla değerlendirdiğini söyleyebiliriz.

Bursalı, kimi maddelerde biyografik bilgilerden sonra şiiir ve şairlikle ilgisi olmayan bir konuda görüşlerini açıklamaktadır. Mesela, Fatih maddesinde İstanbul’un fethinden sonra kurduğu Fatih Medresesi ve işleyişi hakkında (II/356–357) teferruatlı bir değerlendirme yazmıştır. Bu yönüyle de kendi görüşlerini kabul ettirmek isteyen bir dava adamı gibidir.

Pek tanınan ve bilinen bir şair olmamasına rağmen babasından bahsetmesi ve şiiirlerinden örnek vermesi, aynı madde altında annesinden ve her ikisinin mezarlarından ayrıntılı bir şekilde aktarması esere otobiyografik bir özellik de katmaktadır.

Bursalı, hakkında yazdığı şahsın mesleğini ve şahsiyetini göz önünde bulundurarak, kullandığı sıfatları şairin ismini veya mahlasını çağrıştıracak şekilde kullanmaktadır. Arifi Hüseyin Çelebi için ‘ârifdir’ diyerek hem mahlasına hem de mutasavvıf olmasına göndermede bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim’den ise şöyle bahsetmektedir: *İnşâd-ı eş’ârda da sâhib-i kudret bir sâhib-kırân-ı hamâsettir.* (II/456) Bu girişte onun kudretli bir padişah olduğunu kabul edilmektedir. “*Lisân-ı vâhdele âşinâ şuarâdandır.*” (II/217), “*Lisân-ı tasavvufu âşinâ şuarâdan olup*” (II/212) ve “*etvâr-ı rindâne sahibi bir zât olup*” (II/162, 168) meşrebini belirlemek için kullandığı ibarelerdir. Bu Bursalı’nın sıkça tercih ettiği bir usuldür. Bu açıdan bakıldığında seçilen bu sıfatlara terimsel anlam yüklemeye gayreti zorlama görülmektedir.

Dikkatimizi çeken bir diğer husus, halk ve divan şairi diye yapılan ayırımın onda, saz ve kalem şairi (II/212) şeklinde olmasıdır. Hatta Aşık Ömer’den bahsederken “*kalem şairleri kadar güzel ve selis sözleri de vardır*” diyerek aslında saz şairlerinin şiiirlerini çok beğenmediğini ifade etmektedir. La’li’den bahsederken de “*ekser eş’ârı irticâldir*” (II/404) diyerek şiiirlerin irticâlen veya düşünülerek kaleme yazıldığını belirtmekte, bu bakımdan da ikiye ayırmaktadır.

Bursalı devrindeki şairleri söyleyiş tarzına göre ikiye ayırmaktadır: Tarz-ı kadîm ve tarz-ı cedîd. “*Zamanımızda tarz-ı kudemâ üzere şiiir söylemekle iştihâr eden ashâb-ı iktidârdan*” (II/246) ve “*Tarz-ı atîk ile tarz-ı cedîd arasında kendine mahsûs vuzûh ve halâvet-beyâna mâlik bir zât-ı irfân-simât olup*” (II/215) diyerek şairleri bir de bu bakış açısından değerlendirmiştir.

Bizde süslü nesir denilince akla iki isim gelir: Nergisî ve Veysî. Bursalı bunlardan Veysî’yi daha çok beğenmektedir. Ona göre Veysî’nin nesri Nergisî ve benzerleri gibi “*muakkad, bî-rûh ve halâvetsiz olmayıp ma’nîdâr, metîn ve hikmet-amîz olmakla beraber devrimizde taklit edilmesi gereksizdir*”, dedikten sonra; *iktidâr-ı edebîyyesi müsellem olan bu zât kudret-i edebîyesininin bir kısmını olsun lisânımızın sadeleştirilmesine ve kavâidinin tedvînine sarf etmiş olsaydı âtî için hizmetleri daha meşkûr olacağı şiiirbesizdir,* (II/479) diyerek nesir dilinde ağdalı üslûba pek hoş bakmadığını söylemektedir.

Bursalı’nın şiiir anlayışı

Bursalı Mehmet Tahir’in, ‘Şuara’ bölümüne Hz. Peygamber’in şiiirin ve şairlerin faziletlerini belirten ve öven yedi hadis-i şerifiyle başlaması⁶ onun şiiir hakkındaki görüşlerini adeta özetler. Hiç münasebet olmadığı halde ‘*edebiyat bilgisi kuvvetli, belîğ ve fasih*’ diyerek övdüğü Muallim

⁶ Bu hadisler şunlardır:

- 1- Çocuklarınıza şiiir öğretiniz. Muhakkak şiiir zihinleri geliştirir ve kahramanlığı aşılır.
- 2- Büyüleyici sözler gibi hikmetli şiiirler de vardır.
- 3- Şairlerin lisanı cennetin anahtarlarıdır.
- 4- Söyle ya Hasan! Ruh (Cebrail) senindir.
- 5- Muhakkak arşın altında Allah’ın hazineleri vardır. Ve onların anahtarları da şairlerin dilidir.
- 6- Hikmet ve benzerlerini şiiirden öğreniniz.
- 7- Şairlerin kalpleri Rahman’ın hazineleridir.

Nâcî'nin arkadaşı Şeyh Ali Vasfî Efendi'nin kısa biyografisinden sonra verdiği, bir şairin nasıl olması gerektiği konusundaki açıklamaları bize onun şiir hakkındaki düşüncelerini açık bir şekilde göstermektedir. Ona göre iyi bir şair Arap ve Fars edebiyatının şaheserlerini okuyup anlayacak kadar o dillere aşina olmalı, Osmanlıca'nın imlasını ve gramerini mükemmelen bilmelidir. Batı dillerini tek başına bilmesinin hiçbir anlamı olmaz. Şiirde aslolan iki husus vardır: Mananın letafeti ve sözlerin güzelliği. Buna bir de şiirde dile getirilen fikirlerin yüceliğini ekleyebiliriz. Yüce bir fikre ve ideale hizmet etmeyen şiir asla iyi bir şiir olamaz.⁷

Bursalı'nın verdiği örneklerle baktığımızda, yukarıda aktardığımız görüşlerine uygun olarak daha çok yüce bir fikir şeklinde telakkî ettiği hakîmâne, rindâne ve ârifâne şiirler ile Hz. Peygamber için söylenmiş şiirlerden hoşlandığını görüyoruz. Özellikle bu tarz şiirleri olan şairlerden daha çok örnekler vermesi, onun bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir.⁸

Bununla birlikte Bursalı hezeliyat, hicivîyat ve istihfâfı pek sevmemektedir. Güftû Ali Efendi'nin tezkiresinin hezl u istihfâf ile dolu olmasına esef etmekte (II/391), mizah ve hezeliyattaki kabiliyetini teslim ettiği Kânî Ebubekir Efendi'nin yeteneğini, “*Ciddi konularda kullansaydı edebiyatımızın öne çıkan isimlerinden biri olurdu*” (II/392) diyerek eleştirmektedir. Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'sında yer alan şiirlerin hiciv olmasını da esefle karşılamaktadır. (II/441) Yine ‘*ciddiyâtta ziyâde hicivîyatta maharet gösteren*’ Nihad Bey'i ‘*şairlikten ziyâde nedimlikte şöbret bulduğunu*’ söyleyerek küçümsemektedir. (II/464)

Bursalı'nın beğenmediği bir diğer şiir türü şûhâne ve hafif şiirlerdir. Nedim'in perdeberendezâne diye nitelediği utanmadan ve sıkılmadan yazdığı şiirlerle klasik şiir dairesinden çıktığını söyler. Ona göre şiir *tenvîr-i efkâr, tehzîb-i ablâk, tervîc-i meâl* ederek yüce emellere hizmet etmelidir. Oysa Nedim tab'ındaki olağanüstü kabiliyetini şûhâne ve hafif şiirler yazarak akranları arasında öne çıkma şansını kaybetmiştir. Bursalı'ya göre bir şairin vicdânında en önce yerleşecek yüce duyguların en birincisi vatan sevgisidir. Ona göre, Nedim böyle yüce bir fikrin kendisi gibi kabili-

⁷ Hüsn-i tabî'ata malik olan bir Osmanlı eş'âr-ı Arap ve Acem'i anlayacak kadar hâiz-i kemâl bulunmalıdır ki tam bir şâir olabilsin. Böyle bir iktidâr-ı edebiyeyi hâiz olmayıp da yalnız hüsn-i tabiata mâlik olanlar güzel söz bulsalar da doğru yazamazlar.

Zamanımızda pek çok erbâb-ı tabîat var. Bunların ekserinin kemâlât-ı edîbeleri pek mahdûd olduğundan sözleri hatadan sâlim değildir. İçlerinde öyleleri de vardır ki Türkçe kelimeleri bile doğru yazmaktan acizdirler. Mâlik oldukları hüsn-i tabîat ile berâber hâiz-i kemâl olsalar idi edîb ünvanını almaya cidden müstehak olurlardı. Güzel söz bulmak için güzel düşünmek lazım ise güzel yazmak için güzel okumak elzemdir.

Bir Osmanlı'nın edebiyât-ı garbiyyeye vukûfu olsa da eş'âr-ı Arab ve Acem'e intisâbı bulunmasa tam bir şâir olamaz. Vakîâ edebiyât-ı garbiyyeye vukûf vüs'at-i karîhaya yardım ederse de Osmanlıca'yı doğru yazmaya hiçbir vakit hizmet etmez. Zira edip geçinen bazı heveskârânımızın yazdıkları manzûmeler tereküb-i kelîmât cihetiyle doğru olmak şöyle dursun şîve-i lisân-ı Osmâniye'ye muvâfık bile değildir. Bunlar edebiyât-ı garbiye ile ülfetleri kadar kütüb-i edebiye-i İslâmiyye'nin yabancıları olmasalar elbette mükemmel olurlardı.

Elbette Arabî, Fârisî gibi zengin iki lisânın edebiyatına vâkıf olan bir Osmanlı şâiri âsâr-ı garbiyyeye de âşînâ olursa değil Türklerde Frenklerde bile misli az bulunur. Şiirde manânın letâfeti lâzım ise elfâzın fesâhati vâcibdir. Hiç âsâr-ı Arab ve Acem'de galat bir kelime görülmüş mü? Bunların âsârında galat bir kelimeye tesâdüf olursa bile Osmanlı şairlerine nisbetle binde bir nisbettedir. Lisânın mizânı şiirdir. Doğru olmayan bir mîzân bir işe yaramadığı gibi fasih olmayan bir eser de mevzûn olsa da erbâb-ı kemâl indinde şiirden ma'dûd olamaz. Eş'âr-ı nâzikâneyi vazîâne söz söz söylemekden ibâret zannedenler dekâyık-ı kelâma âşînâ olmayan müteşâirlerdir ki efkâr-ı sahîfelerini direr düstûr-ı edeb zannederler. Halbuki nâzikâne eş'âr bunların zannettikleri gibi bazı şehirlerin esnâ-yı musâhebetlerinde görülen tarz-ı ifâde ile husûl-pezir olamaz. Şiirde uluvv-ı fikr matlûbdur. İster nâzikâne olsun ister civânmerdâne bulunsun efkâr-ı âliyyeyi mütezammın olmayan eş'ârın hiçbir meziyeti olamaz. Hele muvâfık-ı zevk-i selîm olmayan eş'âr-ı vazîâne arz-ı hâl-i gedâyâne gibi etmek beş para etmez. Erbâb-ı himmet hiç arz-ı meskenet eder mi? (II/273-4)

⁸ Bursalı Mehmet Tahir'in Melâmî olması kastedilmektedir.

yetli bir şaire yüklediği sorumluluğu yerine getirip o yolda şiirler söyleseydi kendisine ihsanda bulunulan bahşişlerin şükürünü asil bir şekilde ifâ etmiş olurdu.⁹ (II/453)

Tarihsel önem

Osmanlı Müellifleri'nin edebiyat tarihimiz açısından bir başka önemi, şairlerin kendi aralarındaki ilişkileri (tahmis, müşaara, nazire gibi) belirtmesidir. Özellikle kendi dönemi şairleri hakkında ayrıntı sayılabilecek bilgiler vermesi (mesela hangi şairin hangi devlet adamı tarafından hürmet gördüğü gibi (II/203)) bilgiler önemlidir.

Bursalı, çok nadir olmakla beraber kimi beyitlerden sonra çok kısa açıklamalarda bulunmaktadır. Mesela, “*Cümlemin maksûdu bir rivâyet muhtelif*” mısraının ardından, ariflerin sözünün aynı olduğunu sadece ibarelerin farklı olduğunu (II/227) söylemektedir. Aynı zamanda iyi anlaşılmayan veya tenkit edilen kimi beyitleri de açıklamaktadır. Sâmi Mustafa Bey’in;

*Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr
Rabne-i seng-i siyeh penbe-i minâdandır (II/233)*

Beytinin anlamsız olduğunu söyleyenlere karşı zaç yağı şişesi kapağına konulan pamuğun “*demir üzerine vaz’ olunduğunu veyahud büyük kayalar üzerinde hâsıl olan pamuğun daha sonra kayanın arasına nüfûz ederek mürûr-ı zamanla kayada rabne peydâ ettiğini*” söyleyerek beytin anlamlı olduğunu söylemektedir.

Önemli gördüğüm bir diğer husus, ‘Üstüne’ redifli gazelin Sofyalı Rasih’e değil Balıkesirli Rasih’e ait olduğunu (II/188) belirtmesi örneğinde olduğu gibi, bazı şiirlerin şairlerinin yanlış bildirildiğini söyledikten sonra gerçekte kime ait olduğunu açıklamasıdır.

Bir başka yerde;

*Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin
Tenlerde vü cânlarda nihân hep sen imişsin
Senden bu cibân içre nişân ister idim ben
Âbir bunu bildim ki cibân hep sen imişsin*

rübaisinin Sultan Veled’e değil, Samtî Dede’ye ait olduğunu belirtmektedir (II/280–1). Bir başka yerde, III. Ahmed çeşmesinin kitabesine yazılacak tarih beytinin;

Besmeyleyle iç suyu Han Ahmed’e eyle dua

mısraı dört eksik iken bir kelime ilavesiyle;

Aç besmeyleyle iç suyu Hân Ahmed’e eyle duâ

şeklinde tamamlandığını söylemesi onun verdiği önemli ayrıntı bilgilerdendir. Eserde bu tür bilgiler az değildir.

Bununla beraber Bursalı’nın söylediği her şeyi mutlak doğru kabul etmemeli, başka kaynaklarla teyid ettikten sonra emin olmalıyız.

Bursevî’ye göre iyi şairde bulunması gereken özellikler şunlardır:

Bursalı hakkında bilgi verdiği şairleri hem şahsiyeti hem de şairlik bakımından değerlendiren ifadelerde bulunmuştur. Bu onda o kadar önemlidir ki nerdeyse iyi bir insan olmadan iyi bir şair olunamaz derecesindedir. Bu lafzı kullanmaz ama okuyuculara hissettirir. Bursalı’ya göre iyi insan olabilmek için; güzel ahlak sahibi olmak, toplumda saygı görmek, millete ve dine faydalı hizmetlerde bulunmak ve kalemını ulvî konularda oynatmak gerekmektedir.

Bursalı’ya göre iyi bir şairde şu özellikler bulunmalıdır:

⁹ Bursalı’nın şiir hakkındaki bu görüşleri Eflatun ve Tolstoy’un görüşlerine ne kadar da benzemektedir.

1- Tab‘ sahibi olmalıdır: Doğuştan gelen kabiliyet anlamında kullanılan bu kelimeden anlaşılan sonradan sanatkâr olunamayacağı, doğuştan sanatkâr olunacağıdır. Kendisinden öncekilerin de önemle üzerinde durduğu bu husus¹⁰, Bursalı’nın çok dikkat ettiği bir özelliktir. Ona göre iyi bir şairin tab‘i şairliğe uygun olmalıdır: Tab‘ şairlik gücü anlamında kullanılmakta ve kavî-tabîat da şairliği güçlü olanlar için kullanılmaktadır. Beğendiği şairlerden bahsederken mutlaka onun bu özelliğine vurguda bulunur. Bunun için en çok kullandığı kelime *kavî-tabîat*’tır. Bunlardan başka *tabîat-ı şî‘riyyeye mâlik* (II/368) *fıtraten şâir olup* (II/471) *kavî-tabîat şuarâdan* (II/70, 71, 77, 120), *tabîat-ı şî‘riyyeye mâlik* (II/145) şairler için kullandığı diğer kelimelerdir. Hatta bu tab‘ şairlerin yazdıkları şüirle de tesir etmekte ve onların başarılarını etkilemektedir. *Tab‘i letâife meyyâl* (II/76) ve *zâde-i tab‘-ı ârifâne* (II/212) nitelendirmelerinde bulunarak şairin başarısını tab‘ına bağlamaktadır.

2- El sine-i selâseye vâkıf olmalıdır: Bursalı’nın dikkat ettiği bir diğer özellik el sine-i selâse dediğimiz Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinin gramerine ve edebiyatlarına vakıf olmaktır. *Elsine-i selâsede inşâd-ı nazm mukteditir* (II/209), *elsine-i selâse edebiyatının gavâmızına vâkıf kavîyyü’t-tabîat bir şâir olup* (II/146, 155, 157), *kudret-i nazm ile temeyyüz eden bulegâ-yı şuarâdan el sine-i selâse edebiyatına vakıf* (II/273) gibi sözlerle konuya dikkat çekmektedir.¹¹

3- Zîynet-i hayâl, şiddet-i ifâde, âheng-i selâset (II/441) sahibi olmalıdır.

4- Güzel düşünmeli, boş ve anlamsız sözlerden arınmış olmalı (münakkah), sanat yapma kaygısı fazla olmamalı, söz çekici olmalı, İranlı şairlerin taklidi olmamalıdır. (II/457)

5- Mana lafza feda edilmemelidir. Manayı lafza feda ettiği için Nergisî’yi tenkit etmektedir.

6- Akla ve hikmete aykırı mübalağa yapmamalıdır. (II/72)

7- Şüirleri bir padişaha arz edilmiş olmalıdır. (II/220)

8- Kafiye ve vezin bilgisi kuvvetli olmalıdır. İyi bir şair kafiye ve vezni şüirlerine hizmet ettirmelidir, kafiye ve vezne hizmet etmemelidir. Nef‘î vezni ve kafiyeyi şüire hizmet ettirenlere örnektir. (II/441)

İyi şair-kötü şair-çok iyi şair

Bursalı Mehmet Tahir, şairlerin şairlik derecelerini belirten kimi kelimeler kullanmaktadır. Hakkında herhangi bir değerlendirme yapacak kadar bilgisi yoksa şair olduğunu söylemekle yetinmekte, şayet tanyor veya biliyorsa bu sefer şairlik derecesini belirten kimi değerlendirmelerde bulunmaktadır. Beğenmediği şairler için doğrudan kötü dememekte, bunu dolaylı yoldan söylemektedir. Mesela onun “*Nesri nazmından akvâdir*” (II/215, 303, 493) sözlerinden bahsedilen kişinin iyi bir şair olmadığını anlıyoruz. Yine “*Parmak hesabıyla söylediği eş‘âr divanına derc edilmemiştir ki en güzel sözleri onlardır*” (II/179) demesinden de aruzla yazılan şüirlerinin kötü olduğunu dolaylı yoldan belirtmektedir.

Bunun bir üst derecesi ise orta halli şairler için kullandığı ‘mutavassıt’tır. Genel uygulamaya baktığımızda mutavassıtı aslında iyi şair olmadığı şeklinde de değerlendirebiliriz. Doğrudan kötü şair demenin edebe ve geleneğe uygun olmaması onun bu sözü kullanmasını sağlamış olabileceğini düşündürmektedir.

Bursalı’nın iyi veya kötü olmayan şair için kullandığı tabir ‘şair’dir. Bu durumda kötü olmadığını, ama iyi de olmadığını anlıyoruz. Bundan sonraki derece ‘değerli’dir. ‘Değerli’nin ‘şa-

¹⁰ Mesela Fuzulî’ye göre şüir kabiliyeti insana Allah tarafından ezelde bağışlanmıştır. (Muhammed Nur Doğan, *Fuzulî’nin Poetikası*, (İstanbul: Kitabevi, 1997), s. 19. Latîfî’ye göre ise şüir Allah’tan gelen bir ilhamla yazılır. (Latîfî, *Tezkiire-i Latîfî: Asâr-ı Eslâfîdan*, (İstanbul: Kütüphanesi-i İkdâm 1314), s. 5. Döneminin meşhur şairlerinden Ziya Paşa göre de şairliğin ilk şartı kabiliyettir. (Kaya Bilgegil, *Harâbat Karşısında Nâmık Kemal: Nâmık Kemal’in Eski Edebiyata İtirazları*, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1972), s. 131.

¹¹ Oysa Ziya Paşa bir insanın bir Avrupa dilini öğrenmeden tam bir şair olamayacağını söylemektedir. (Bilgegil, a.g.e., a. y.)

ir'den farkı şiirin konusuyla ilgili olmasıdır. Eğer şiir ârifâne, hakîmâne ve âşıkâne ise değerlidir. Aksi takdirde sadece şiirdir. Bu durum Bursalı'nın genel şiir anlayışı ile ilgilidir. Değerli için bazen bir mahal, bazen bir devir bazen de bir tarikatın değerlisi şeklinde kullandığı da olur ki bu da değerli'nin bir üst derecesidir. Bunun bir üstü 'pek değerli' ve 'oldukça değerli' nitelemeleridir. İyi bir şair olduğunu belirtmek için kullandığı kelimeler ise "ser-âmedân", "ser-firâz" ve "mütehayyız"dır. Bursalı'nın kullandığı bir diğer sıfat 'muktedir'dir. Bu da şiir bilgisi olan ve bu bilgisini başarılı bir şekilde kullanan şairler için kullanılmaktadır. Önde gelen, ileri gelen, akranlarından bir adım önde olan anlamlarına gelen bu kelimeler Bursalı'nın iyi bulduğu şairler için kullandığı tabirlerdir.

Büyük şairler için 'eâzım' ve üstat mertebesinde olanlar için ise 'esâtiz' tabirlerini kullanmaktadır. Şairliğin en üst derecesinde olduğunu belirtmek için 'reisü's-şuarâ', 'sultanu's-şuarâ' ifadelerini kullanmaktadır. Burada dikkatinizi çekmek istediğim husus Bursalı'nın şairlik derecelendirmesinde şairin şahsiyetini de göz önünde bulundurmasıdır.

Bursalı her zaman yukarıda zikredilen nitelemelerde bulunmamış, bazen söylemek istediklerini şairlik derecesi anlaşılacak şekilde bir cümle halinde belirtmiştir. "Parçaları şâyân-ı mütalaa ve istifâdedir." (II/139) demesinden şairlik yönünün pek kuvvetli olmadığını ama konusunun faydalı olduğunu, "Şi'rinde tarz-ı hâs sahibidir." (II/118, 410) ve "Şir ü inşâda bir vâdi-i mahsûsa mâlik ve udebâyı sûfiye eserine sâlik idi." (II/132) demesinden ise sıradan bir şair olmadığını anlıyoruz.

Bunun yanında doğrudan şairliği hakkında bir değerlendirmede bulunmayıp tanınmış bir şair ile mukayese yaparak bir değerlendirmede bulunduğu da görülmektedir. Mesela "kuvvet-i şi'r cibetiyle Fitnat Hanım'a muâdil gibidir" (II/219) demesinden bahs olunan şairin Fitnat Hanım ayarında bir şair olduğunu anlıyoruz. "Şâirlikçe Bâkî ile hem meslektir, ama onunla hem ayâr olamaz" (II/437) demesinden, Bâkî kadar iyi şair olmadığını, yani üst düzey bir şair olmadığını anlıyoruz. "Türkçe'de zamanının edebiyât-ı şarkıyyesini taklîd olunduğunu bildirmeyecek sûrette iktibâs edenlerin birincisi, edebiyât-ı Osmâniye'nin müessis-i evvelî addolunabilir" (II/223) ve "Eş'âr-ı Osmâniye'nin müessislerinden addolunur" (II/222) demesinden şairin o kadar büyük bir şair olmadığını, ancak şiir tarihi bakımından önemli olduğunu, "Üstad-ı suben tavsîfine liyâkat gösteren şuarâdan olup" (II/297) demesinden ise şairin üstad mertebesinde olduğunu anlıyoruz. "Zamanında kıymeti takdir olunamayan bedbahândır" (II/77) ve "Eslâf-ı subenverân içinde Nefî ve Nâbî gibi eâzımdan olduğu halde namı kadrinin layık olduğu mertebeye istihâra vasıl olmamış bir şair olup" (II/186) demesinden iyi bir şair olduğunu anlıyoruz. "Osmanlı şuarası meyânında mühim bir mevki ibrâz eder" (II/122) sözü ise ser-âmedân ve ser-firâz anlamlarında kullanılmaktadır.

"Erbâb-ı şi'r ve inşâdan ârif bir zât olup" (II/150), "Eş'ârına revnâk veren şuaradan" (II/115), "Eş'ârandan şi'rdeki bebresi müstebân olur" (II/164), "Güzel şiir söylemek isti'dâdını hâiz şuarâdandır" (II/312) ve "Sanâyi'-i şi'riyye vakıf muktedir bir şâir olup" (II/436), "İntihâb-ı mezâmîn, tenkâb-i elfâza riâyeti vardır." (II/443), "Nazm u nesirde revân bir edâya mâlik her türlü manasıyla bir edip" (II/490), "Nazm-ı kelâm ile müştebir olan meşâyih-ı keirâm arasında temeyyüz eden âşıkânden olup" (II/187), "Şâir-i ilâhî-nevâ utlâkına bi-hakken sezâ olup" (II/208), "Erbâb-ı şi'r ü inşâdan ve letâif-nüvâsândan olup" (II/117) gibi cümlelerden de bahsedilen şairin iyi olduğunu anlıyoruz.

Bazı şairleri ise başarılı oldukları alanlarda övmekte ve ileri çıkarmaktadır. "En ziyâde hicv ve miżâb tarîkinde kudret göstermiştir." (II/178), "Fenn-i muammada fâiku'l-akerân" (II/77), "Gazel söylemekte temeyyüz eden şuarâdan olup" (II/479), "Gazel-serâlıkda temeyyüz eden şuarâdandır." (II/232), "Gazel-serâlıkda, latîf kut'alar tarz-ı ve inşâdında birinci derecede add olunan erbâb-ı iktidârdan idi." (II/133), "Gazel-serâlıkda mütehayyız idi." (II/101, 445), "Hicv ve miżab vâdisinde sehl-i mümteni tarzındaki eş'ârıyla temyüz eylemişdir" (II/88), "Hüzün-engîz mersiyeleri vardır." (II/84), "İnşâd-ı kasâidde yegâne bir şâir-i âteşzebân idi." (II/441) "Kut'a ve tarîh söylemekteki mehâretleriyle şöbret bulmuş." (II/116), "Müfred-gâlukda temyüz etmiş şuarâdandır." (II/123), "Na't-gû-yı bî-nazîr olan" (II/452), "Mesneviyyât-ı pek latîf ve selîsdir." (II/135), "Mesneviyyâtı rublu ve revnaklıdır." (II/235), "Gazel-i âşıkânesi tab'-ı şâirânesine dâldir." (II/215), "Taklîdden âri eş'âr-ı şühânesiyle gazel-serâlık vâdisinde bir mevki-i mümtâz ibrâz etmiş."

(II/453), “*Tarih nazmındaki mebaretiyle meşhûrdur*” (II/238), “*Eş‘ârından bâ-busûs mesneviyyât vâdisinde olanlar rub-nuvâz, sâde ve ahlakîdir.*” (II/498) “*Mesneviyyâtı eş‘âr-ı sâiresine fâiktir.*” (II/293) “*Şi‘rinde durûb-ı emsal veya ta‘birât-ı meşhûre irâd etmek birinci merâkadır.*” (II/118) “*Tab‘i bezl ve mutâyebeye meyyâl olduğundan...*” (II/141) Böylece şairin güçlü olduğu yöne dikkat çekmektedir.

Bazen de bahsettiği şairin üslûbunu, “*Avnî Bey vâdisinde bakîmâne ve mutasavvifânedir*” (II/332) örneğinde olduğu şöhret bulmuş isimleri zikrederek anlatmaktadır. Bu onun sıkça başvurduğu bir ifade biçimidir. “*Bâkî tarz-ı edebinin âmîl ve müessiridir.*” (II/176), “*Eş‘ârında Nedîm tavrı da görülmektedir.*” (II/283), “*Fuzulî’nin Hadîkatü’s-Süedâ’sı vâdisindedir.*” (II/257), “*Kasîde-i Nef‘îyânesi meşhurdur.*” (II/282), “*Kasîde-perdâzlıkta sân-i Nef‘î addolunmaya sezâ muktedir bir şâir olup*” (II/151), “*Mesel-gûlukta Necâtî gibi bî-misâldir.*” (II/176), “*Şeyh Osman Şemsî ve Hersekli Arif Hikmet Bey vâdilerinde de mutasavvifâne ve bekîmâne nazm-ı kelâma muktedir idi.*” (II/157), “*Tarz-ı şi‘ri Râgıp Paşa vâdisini andırır.*” (II/460), “*Tarz-ı şi‘ri Avnî ve Hakki Beyler tarzındadır.*” (II/71), “*Tazarru‘nâme-i Sinan Paşa vâdisindeki mensûr münâcâtı da ârifâne ve bekîmânedir.*” (II/209), “*Üslûb-i şi‘ri Şeyhî’ye karîbdir.*” (II/73)

Bazen kendi görüşleri yerine bir başkasının görüşünü aktardığı da olur. “*Kudret-i şâirânesi Nef‘î tarafından takdir olunmuştur.*” (II/281) örneğinde olduğu gibi, aktardığı kişinin herkes tarafından şiir bilgisi kabul edilen birisi olması dikkat çeken diğer bir husustur. Hâşimî Mehmet Çelebi’den bahsederken kendi görüşlerini yazmamış, Ahmet Cevdet Paşa’nın *Belağât-ı Osmâniye*’deki “*sınâati-i târihte imâm olmuştur*” (II/488) görüşünü nakletmekle yetinmiştir. Bazen de şair hakkında söylenmiş ve şöhret bulmuş bir ibare nakledilmektedir. ‘*Bağ-ı sobenin gül-i beyâzı’ sitâyîşine mazhurdur* (II/182) gibi.

Bursalı şairleri, şairlik derecelerinin yanında şöhret buldukları veya kuvvetli olduklarını düşündüğü yönüyle de tanıtmaktadır. “*Fuzûlâ-yı şuarâdan*” onun sık kullandığı nitelermelerdendir. Bunu da şairin yanı sıra bir sıfat daha ekleyerek yapmaktadır. Bu sıfatların başında ‘belîğ’ (II/320) gelmektedir. ‘*Şâir-i şîrin-beyân*’ (II/150), ‘*Hikmet-beyân şuarâdan*’ (II/216), “*Hoş-gûyân-ı şuarâdan*” II/102, 162, 168), “*Nükte-gûyân-ı şuarâdan bir zât olup*” (II/292), “*Suben-şînâsân-ı şuarâdan*” (II/302), “*Münşî ve şâir bir zât olup*” (II/185), gibi üslûbuna göre şairleri nitelermektedir. “*Meşâbir-i şuarâdan*” (II/118, 160) ise tanınmış olup çok beğenmediği şairler için kullanılmaktadır. Bunu beğendiği meşhur şairlerden daha farklı ve önemini belirten daha uzun nitelermelerinden anlıyoruz. Bu yöntemi hem eserine revnak katmak, hem de bahsettiği şairlerin bilinen özelliklerine dikkat çekmek için yapmış olmalıdır.

Hakkında fazlaca malumat verdiği şairler

Bursalı her şair hakkında aynı derecede bilgi vermediği için bazen daha fazla değerlendirmelerde bulunmuş ve daha çok örnek vermiştir. Bunlara baktığımızda Osmanlı şiirinin büyük şairleri ile devrinde görüşlerini ve şiirlerini beğendiği şairleri görüyoruz. Ayrıca Bursalı olmasının verdiği avantajla kimi meşhur olmayan Bursalı şairler hakkında da mezar yerinin tarifine varıncaya kadar teferruatlı bilgi verildiği görülür. Ancak bu durum çok fazla değildir. Teferruatlı bilgi verdiği bir diğer grup ise Bursalı’nın yakın arkadaş çevresinden olan şairlerdir. Mesela edebiyat tarihimizde pek fazla bilinmeyen Ali Rıza Bey’den oldukça ayrıntılı bahsetmesinin sebebi Bursalı’nın arkadaşı olmasından başka bir şey olmamalıdır. Ahmedî, Ahmet Paşa, Bâkî, Fuzulî, Nâbî, Nâilî, Nef‘î hakkında ayrıntılı bilgi verdiği büyük şairlerdir. Çok beğendiği hikemi tarzda verdiği şiirlerle öne çıkan Ragıp Paşa, Hersekli Arif Hikmet, Menemenlizâde Mehmet Tahir hakkında bilgi verilen diğer büyük şairlerdir. Devrinde en çok beğendiği edipler arasında Cevdet Paşa, Muallim Naci, Namık Kemal, Şînâsî ve Recâizâde Mahmut Ekrem sayılabilir.

Padişah şairlerin şairliğinden pek bahsetmemekte daha çok şahsiyeti hakkında bilgi vermektedir. Hakkında en fazla bilgi verdiği şair padişah Fatih Sultan Mehmet’tir. Şehzâdeler arasında ise Şehzâde Korkut Bursalı’nın en çok dikkatini çekmiştir. Şeyhülislam şairler arasında en beğendiği ise Yahya Efendi’dir.

Büyük şairlerimizden biri olan Fuzulî'yi nesirde Sinan Paşa'dan sonra ikinci olduğunu söyledikten sonra hikmetli fikirler konusunda Sinan Paşa'ya öğrenci bile olmayacağını, fakat şairlik konusunda ona üstat olacağını söyler. “*Gazeliyât-ı âşukânesi o kadar latîf ve müessirdir ki tarîf kabul etmez. San'at ile sadeliği kemâl-i sûzîşle imtizâc ettirmiştir.*” diyerek övmektedir. Kanaatimiz odur ki şayet Fuzulî hikemî ve irfânî şiirler yazsaydı ve Şii olmasaydı bu yazdıklarının çok daha fazlasını takdîrkâr ifadelerle yazacaktı.

Bursalı'nın hakîmâne tarz şiiri beğenmesine rağmen Nâbi'den diğer beğendiği şairler için söylediklerini esirgemesi çok beğenmediği veya sevmediği bir tarafı olduğunu düşündürmektedir. Necâti Bursalı'nın beğendiği şairlerdendir. Onun Osmanlı şiirinin kurucularından iri olduğunu söyleyerek o gün bile hâlâ sevilerek okunacak kadar güzel şiirleri olduğunu söylemektedir.

En çok beğendiği şaire hanım Fitnat Zübeyde Hanım'dır. Diğer hanım şairlerden esirgediği takdîrkâr ifadeleri Fitnat Hanım'dan esirgememiştir. Hatta mezar yeri konusunda çok ayrıntılı bilgi vermesi dikkat çekmektedir. Onu hem ahlak hem de şairlik bakımından övmektedir: “*Muhadderât-ı kavm içinde medâr-ı meşharat add olunacak bir nâdire-i belâğatdır.*” Eserinde pek görülme-
yen bir değerlendirmede de bulunmaktadır: *Elfâzındaki hücnat pek çok şairleri gıbtaya düşürecek mertebede azdır. Tab'ındaki cevdele ifâdesinin selâseti ve ihtiyâr ettiği mezâminin rikketi iki şâhiddir.* (II/369) Döneminde beğendiği hanım şairlerden biri de Makbule Lem'ân Hanım'dır. Onun devrin değerli hanım şairlerinden bir olduğunu söyledikten sonra nesir ve nazımdaki gücünün herkes tarafından kabul edildiğini belirtmektedir. Bursalı'nın yaşadığı asrın son çeyreğinin en başarılı bulduğu şairesi ise Nigar Hanım'dır. Tırâşide bir nazma iktidârı (üzerinde iyice düşünülmüş ve hesap edilmiş, çalışılmış şiir), hassâsiyeti, hayâlkârlığı, hicran-perverliği ile yüksek bir şaire kudreti gösterdiğini ifâde etmektedir.

Özellikle tanıdığı şairler hakkında oldukça öznel değerlendirmelerde bulunmaktadır. (II/219) Bursalı şairler hakkında diğerlerine nazaran daha ayrıntılı bilgi vermesi ve daha samimi ifadelerde bulunmasını hemşehrlik yapmasına değil, kendisi de Bursalı olduğu için daha yakından tanınmasına bağlamak zannımca daha doğru olacaktır.¹² Verdiği teferruatlı bilgilerden tanıdığını zannettiğimiz zevat hakkında övücü sözler söylemesi onun arkadaşlarına karşı pek lütufkâr olduğuna işaret etmektedir. Hersekli Arif Hikmet Bey için yazdığı şu satırları diğer şairlerin kahhar ekserinden esirgemıştır:

“Eş'âr-ı kıymet-dârını vâdi-i kudemâ ile tarz-ı ahîr arasında bir sülûb-ı hâsda inşâd eyler idi. Tarab-engîz ve vecd-âver olan gazeliyatında metânet ve cezâlet ve ekser ebyâtında dûrub-ı emsâlden add olunacak bir nûkte-i hikmet mündemic bulunurdu. Müşârûnileyh latîfe-gûluğu ve lâubâliliği ile berâber ciddi bir zât-ı vakûr ve muhterem idi.” (II/335)

Bursalı Mehmet Tahir için önemli bilgiler şairin nereli olduğu, mesleği ve tarikatıdır. İstanbul ve Bursa öne çıkan iki yerdir. Mesleğine göre *ulemâ-yı şuarâdan, vüzerâ-yı şuarâdan, zümre-i guzâtdan, erbâb-ı kalemden* gibi sözlerle mesleğine nispet etmektedir. Hem asker hem şair olanları belirtmek için kullandığı tabirlerden biri şudur: “*Seyf u kalemi câmi bulegâ-yı şuarâdandır.*” (II/497) Mesleklerden ise ilmiye sınıfı mensupları (buna kadılar da dahil) en fazla olanıdır. Belirttiği bir diğer özellik de tarikatlara olan mensubiyetleridir. *Şuarâ-yı Mevlevîyeden, remz-âşinâyân-ı Mevlevîyeden, tarikât-ı Nakşibendiyeden* gibi tarikat ismini belirttiği gibi genel olarak *sufiyeden* şeklinde bahsettiği de görülmektedir. “*Urefâ-yı Mevlevî'yeden olup rind-meşreb bir zâtdır*” (II/258) diyerek hem tarikâtını hem meşrebini belirttiği olur. Özellikle ehl-i tarik için *urefâ* kelimesini kullanmaktadır. Bursalı'nın biyografilerini verdiği şairler arasında Mevlevî'lerin sayısı diğerlerinden oldukça fazladır. Mevlevî şairlerin önde gelenleri arasında Cevrî, Neşâtî, Fasih Dede ve Mezâkî'yi sayar. (II/417)

Bursalı, hakkında bilgi verdiği şair için kullandığı sıfatları şairin mesleği ve meşrebine uygun kelimelerden seçmektedir. Bu zaten tezkirecilik geleneğinde olan bir durumdur. Bursalı, şairlerin mesleği, üslûbu, tarikatı ve ahlakı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bunlardan en

¹² Bunu Alî ve Latîfi geleneğini devam ettirme şeklinde düşünenler de olabilir.

çok dikkati çeken hususla ilgili birkaç kelime söylemektedir. Onun ulemadan ise alim, fâzıl; tasavvuf ehli ise derviş-meşreb, derviş-nihâd, derviş-meşreb; eğer kayıttan âzâde ise lâ-übâlî meşreb, rind-meşreb, Melâmî-meşreb; şiirlerinde kadın ve mecazi aşka yer veriyorsa şûh-meşreb; tevhid ehli ise hakâyık-âgâh, ârif, erbâb-ı aşk gibi nitelemelerde bulunmaktadır. Şair hicivde çok başarılı ise onu âteş-zebân yani yakıcı dilli olarak nitelemektedir.

Yaşadığı zamana göre de *kudemâ-yı şuarâdan, müteahbirîn-i şuarâdan, zamanımız udebâsından* gibi terkipler kullanmaktadır.¹³

Tanımadığı veya kendine yakın görmediği şairler hakkında fazlaca bilgi vermediği gibi pek değerlendirmede bulunmamaktadır. Beğendiği şairlerden ise takdir-kâr ifadelerini esirgememektedir.

Üslubuna göre şiir tanımları

Bursalı'nın şairleri değerlendirirken göz önünde bulundurduğu özelliklerden biri de şairlerin şiirlerinde seçtiği konular ve bu konuları ifade ediş biçimleridir. Aşkla ilgili olarak çekilen her türlü sıkıntının, sevincin ve sevgiliye yakarışın yer aldığı şiirlere *âşıkâne* ve *sûzîşli*, şathiyâta benzer ise *perde-birûnâne*, Allah'ın birliğini, vahdeti ve tevhîdi işleyen konularda yazılmış şiirleri *ârifâne* ve *muvaahhidâne*, öğüt veren hikmetli sözlerle örülü şiirlere *hakîmâne*, sülûk ve adâbdan bahsedenlere *mutasavvifâne*, içkiden, içki meclislerinden ve onun kutsallığından bahsedenlere *mey-perestâne*, devlet adamları ve askerlerin kahramanlıklarının anlatıldığı şiirlere *hamâsiyyât*, doğruluktan ve iyi Müslüman olmaktan bahseden, şer'-i şerîfe mugayir olmayan, akâid-i İslâm'ı anlatan şiirlere *dindârâne*, dünyaya aldırış etmeyen ve değer vermeyen, dertleri zevk edinen ve işret meclislerinin büyüleyici havasını anlatan şiirlere *rindâne* ve kadının, beşerî aşkın ağır bastığı şiirlere de derecesine göre *şûhâne*, eğer aşırıya kaçmışsa, utanma ve haya perdesini yırtacak derecede müstehcen ise *şive-i perde-per-endâzâne* diye isimlendirmektedir.

Bunların içinde en çok beğendiği tür ârifâne, muvaahhidâne ve hakîmâne şiirlerdir. Beğenmedikleri ve yazanlarından iyi bir şekilde bahsetmediği tür ise şûhâne, hiç sevmediği ise perde-birûnâne ve şive-i perde-per-endâze diye nitelediği türlerdir.

Sonuç

Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde düzenli ve belirli kaidelere dayandırılmış bir tenkitten söz etmek oldukça güçtür. Şinâsî ve Namık Kemal gibi eski edebiyatımızı eleştirmemiş, kudema tarzı dediği devrindeki bu tip şairleri övmekten geri kalmamıştır. O biçimden daha çok muhtevaya önem vermiş, şairlerde de bu özellikleri aramıştır.

¹³ Ziya Paşa'ya göre Osmanlı şiirinin üç dönemi vardır. Birincisi Bâkî'ye kadar gelen dönemdir ve bu dönem şairlerine kudemâ-yı ehl-i irfân der. İkinci devir Bâkî ile Nâbî arasındır. Üçüncü ve müteahhirîn denilen devir ise İzzet Molla'ya kadar olan devirdir. (Bilgegil, a.g.e., s. 135)

BİBLİYOGRAFYA

- Aktaş, Şerif : *Edebiyatta Üslup ve Problemleri Üzerine*, Ankara: Akçağ, 1986.
- Akün, Ömer Faruk : “Bursalı Mehmet Tahir”, *TDVİA 6*, İstanbul: TDV, 1992, s.452-461.
- Bilgegil, Kaya : *Harâbat Karşısında Nâmık Kemal: Nâmık Kemal’in Eski Edebiyata İtirazları*, İstanbul: İrfan Yayınları, 1972.
- Çapan, Pervin : XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Elazığ 1993.
- Doğan, Muhammed Nur: *Fuzulî'nin Poetikası*, İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Kılıç, Filiz : *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Akçağ, 1998.
- Latîfi : *Tezkire-i Latîfî: Asâr-ı Eslâfdan*, İstanbul: Kütüphâne-i İkdâm 1314.
- Tolasa, Harun : “Divan şairlerinin kendi şiirleri üzerine düşünce ve değerlendirmeleri” *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi I*, s. 15–40.
- Tolasa, Harun : *Sebi, Latîfî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üniversitesi, 1983.